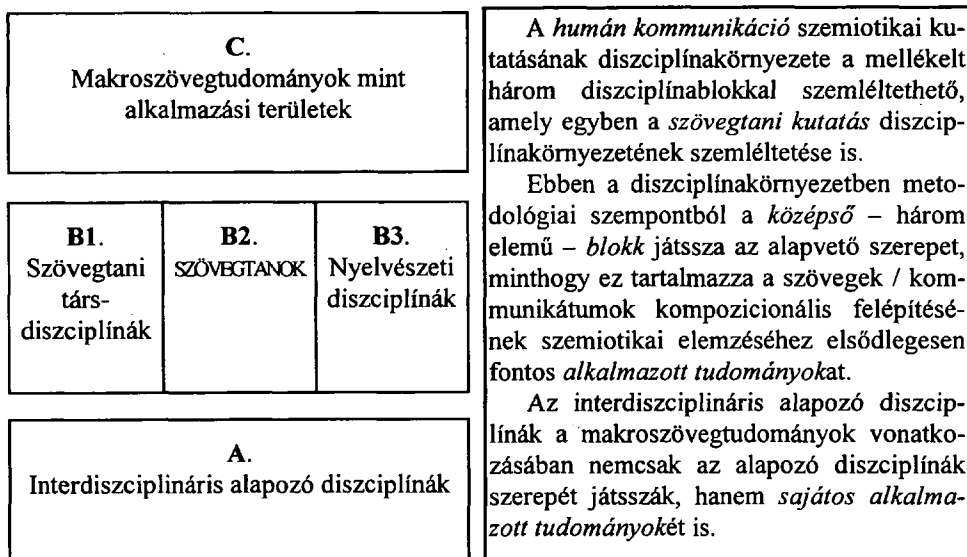

EGY MULTIMEDIÁLIS SZÖVEG MULTIDISZCIPLINÁRIS
MEGKÖZELÍTÉSE

PETŐFI S. JÁNOS

1. A *Szemiotikai szövegtan* 10. kötetének bevezető írásában a szövegtani kutatás diszciplínakörnyezetét egy globális diagrammal ábrázoltam. Ez a diagram abból a szempontból, hogy a benne foglalt diszciplínák melyike tekinthető *alkalmazó* és melyike *alkalmazott* diszciplínának, a következő módon értelmezhető (lásd 1. ábra, amelyik az említett globális diagram kicsinyített mását tartalmazza).

1. ábra

2. Ha az 1. ábrában látható diszciplínablokkokat a *szövegtani kutatás diszciplínakörnyezete* ábrázolásának tekintjük, a szövegtani kutatással kapcsolatban a következő négy alapvető (interaktív) diszciplínarelációt kell figyelembe vennünk:

- (a) $A \Leftrightarrow B2$: az interdiszciplínáris alapozó diszciplínák és a lehetséges szövegtanok relációja: e reláció keretében azt kell vizsgálni, hogy az alapozó diszciplínák melyike mivel és milyen módon járul(hat) hozzá egy-egy meghatározott típusú szövegtan létrehozásához;
- (b) $B1 \Leftrightarrow B2$: a lehetséges szövegtani társdiszciplínák és a lehetséges szövegtanok relációja: e reláció keretében azt kell vizsgálni, hogy milyen kölcsönhatás (milyen

munkamegosztás) áll(hat) fenn a szövegteni társdiszciplínák és egy-egy meghatározott típusú szövegten között;

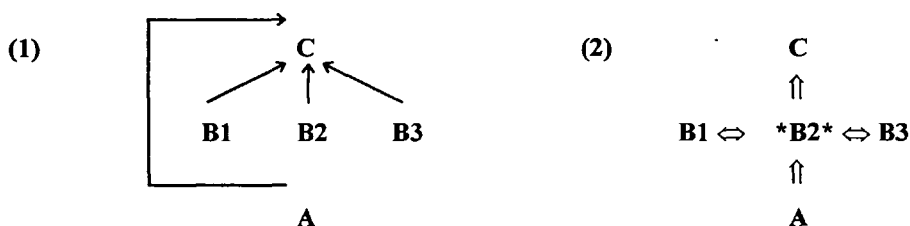
- (c) $B2 \Leftrightarrow B3$: a lehetséges szövegtenok és a lehetséges nyelvészeti diszciplínák relációja; e reláció keretében azt kell vizsgálni, hogy egy-egy adott típusú szövegten milyen követelményeket támaszt a vele kooperálni tudó nyelvészeti diszciplínák felépítésével szemben; végül
- (d) $B2 \Leftrightarrow C$: a lehetséges szövegtenok és a lehetséges alkalmazási területek relációja; e reláció keretében egyrészt azt kell vizsgálni, hogy egy-egy adott típusú szövegten milyen módon alkalmazható a különféle alkalmazási területeken, illetőleg, hogy a különféle alkalmazási területek milyen követelményeket támasztanak egy számukra optimális szövegten felépítésével szemben.

Egy tetszőleges adott célnak eleget tenni tudó szövegten e négy reláció – relációkon belüli és relációk közötti – kölcsönhatásainak hálójában hozható létre. Amikor azonban egy szövegten ilyen módon már létrejött, felépítése szükségképpen kihatással van mind a B1, mind a B3, mind a C tartományok diszciplínáira, a B1-ére és B3-éra azért, mert azokkal együtt kell hogy alkalmazásra kerüljön, a C-ére azért, mert meghatározza az azokban való alkalmazása lehetőségeit és határait.

3. Ha az 1. ábrában látható diszciplínablokkokat az *alkalmazások diszciplínakörnyezete* ábrázolásának tekintjük, ebben a környezetben az alkalmazásoknak egy gyenge és egy erős paradigmájáról beszélhetünk.

Gyenge paradigmáról beszélhetünk abban az esetben, amikor az A, B1, B2 és B3 diszciplínablokkok önálló diszciplínái mint alkalmazott diszciplínák egymástól függetlenül kerülnek alkalmazásra. *Erős* paradigmáról ezzel szemben abban az esetben, amikor az alkalmazás egy speciális szövegten *integratív* közvetítése révén megy végbe.

A gyenge paradigmán belüli diszciplínarelációkat az (1), az erős paradigmán belülieket a (2) diagram szemlélteti; a „*B2*” szimbólum az említett „speciális szövegten”-ra utal.

3.1. *Kizárólag verbális elemekből építkező kommunikátumokra* vonatkozóan e két paradigma bővebb kifejtése a következő.

- (1) A *gyenge* paradigma azt jelenti, hogy valamely *verbális* alkalmazási területhez ('*verbális* makroszövegtudomány'-hoz) tarozó szövegnek / kommunikátumnak a létrehoz(at)ása vagy elemzése során külön-külön beszélünk annak (*verbális*) poétikai / retorikai / stilisztikai, illetőleg (*verbális*) rendszer- és/vagy szöveg-

nyelvészeti megformáltságáról (hogy itt csak a középső diszciplínablokkhoz tartozó szaktudományokat említsem), anélkül, hogy a (verbális) kompozicionális megformáltságnak ezeket az 'egyedi' aspektusait egy *erre alkalmas integratív (verbális-)szövegtani elméleti keretben* megpróbálnánk 'egybeláttatni'.

- (2) Az *erős* paradigma pedig azt, hogy
- az interdiszciplináris alapozó tudományok követelményeit figyelembe véve, létrehozunk egy, a *verbális* kommunikátumok vizsgálatára alkalmas (verbális) szövegtant (lásd $A \Rightarrow *B2*$, ahol ebben az esetben a „ $*B2*$ ” szimbólum egy speciális *verbális szövegtanra* utal),
  - tisztázzuk ennek a szövegtannak mind a nyelvészeti tudományokkal (rendszernyelvészet, szövegnyelvészet), mind a szövegtani társtudományokkal (poétika, retorika, stilisztika) való kölcsönös kapcsolatát (lásd egyrészt $*B2* \Leftrightarrow B3$, másrészt $B1 \Leftrightarrow *B2*$), és
  - ezután foglalkozunk e szövegtan egy adott verbális *C* alkalmazási területre való – mind a nyelvészeti, mind a társtudományi megközelítést közvetítő – alkalmazhatóságának lehetőségeivel és korlátaival (lásd $*B2* \Rightarrow C$).

3.2. Mind verbális, mind nem verbális elemekből építkező multimedialis kommunikátumokra vonatkozóan az alkalmazási lehetőségek valamivel összetettebbek.

- (1) A *gyenge* paradigma itt azt jelenti, hogy valamely *multimedialis* alkalmazási területhez ('*multimedialis* makroszövegtudomány'-hoz) tartozó szövegnek / kommunikátumnak a létrehoz(at)ása vagy elemzése során annak *valamennyi mediális komponensére* vonatkozóan *külön-külön* beszélünk poétikai / retorikai / stilisztikai, illetőleg rendszer- és/vagy szöveg-'nyelvészeti' megformáltságról (hogy itt csak a középső diszciplínablokkhoz tartozó szaktudományokat említsem), anélkül, hogy a multimedialis kompozicionális megformáltságnak ezeket az 'egyedi', médiumspecifikus aspektusait *egy-egy erre alkalmas integratív (médiumspecifikus) szövegtani elméleti keretben* megpróbálnánk 'egybeláttatni'.

Multimedialis kommunikátumokkal kapcsolatban célszerű egy első fokú és egy másodfokú erős paradigma között különbséget tenni.

- (2a) Az *első fokú erős* paradigma azt jelenti, hogy
- az interdiszciplináris alapozó tudományok követelményeit figyelembe véve, létrehozunk valamennyi médiumra vonatkozóan egy-egy, a szóban forgó médium kommunikátumainak vizsgálatára alkalmas *integratív, médiumspecifikus* szövegtant (lásd $A \Rightarrow *B2*$, ahol ebben az esetben a „ $*B2*$ ” szimbólum egy-egy speciális *integratív, médiumspecifikus szövegtanra* utal),
  - tisztázzuk ezeknek az integratív, médiumspecifikus szövegtanoknak mind a médiumspecifikus nyelvészeti tudományokkal (rendszernyelvészet, szövegnyelvészet), mind a médiumspecifikus szövegtani társtudományokkal (poétika, retorika, stilisztika) való kölcsönös kapcsolatát (lásd egyrészt $*B2* \Leftrightarrow B3$, másrészt $B1 \Leftrightarrow *B2*$), és

- ezután foglalkozunk külön-külön az integratív, médiumspecifikus szöveg-
tanok egy adott multimediális C alkalmazási területre való – mind a
médiumspecifikus nyelvészeti, mind a médiumspecifikus társtudományi
megközelítést közvetítő – alkalmazhatóságának lehetőségeivel és korlátaival
(lásd *B2* $\Rightarrow$ C).

(2b) A *másodfokú erős paradigma* pedig azt, hogy

- az interdiszciplináris alapozó tudományok követelményeit figyelembe vé-
ve, egy-egy adott multimediális szövegtartomány számára létrehozuk a
kommunikátumainak vizsgálatára alkalmas *integratív, multimediális szö-
vegtant* (lásd $A \Rightarrow *B2*$, ahol ebben az esetben a „*B2*” szimbólum egy-
egy speciális *integratív, multimediális szövegtanra* utal),
- tisztázzuk ezeknek az integratív, multimediális szövegtanoknak mind a
nyelvészeti tudományaikkal (médiumspecifikus rendszernyelvészetek, szö-
vegnyelvészetek), mind a szövegtani társtudományaikkal (médiumspecifi-
kus poétikák, retorikák, stilisztikák) való kölcsönös kapcsolatait (lásd egy-
részt $*B2* \Leftrightarrow B3$, másrészt $B1 \Leftrightarrow *B2*$), és
- ezután foglalkozunk az egyes integratív, multimediális szövegtanok egy-
egy adott multimediális C alkalmazási területre való – mind a médiumspe-
cifikus nyelvészeti, mind a médiumspecifikus társtudományi megközelíté-
seket közvetítő – alkalmazhatóságának lehetőségeivel és korlátaival (lásd
 $*B2* \Rightarrow C$).

4. Ahhoz, hogy a multimediális kommunikátumok értelmezésével és elemzésével /
interpretálásával érdemben foglalkozhassunk, elsősorban a *médiumok lehetséges típusait*
kell számba vennünk.

4.1. Mindenekelőtt szükségesnek látom, hogy különbséget tegyünk az elsődlegesen
technikai és az elsődlegesen szemiotikai médiumok között.

Elsődlegesen technikai médiumnak nevezem egyrészt a különféle hang-, állókép- és
mozgóképrögzítőket (hangszalagot, kazettát, CD-t, filmet, videokazettát stb.), másrészt a
rögzített hangok / képek megszólaltatásának / megjelenítésének és/vagy továbbításának
céljára szolgáló technikai eszközöket (a lemezjátszót, a hangkazetta és CD megszólaltatá-
sát lehetővé tevő magnót, hifi-tornyot, a diaprojektort és filmvetítőt, illetőleg a rádiót, a
televíziókészüléket, valamint a (személyi) számítógépet. (Ide sorolom természetesen az
élő hang erősítésére szolgáló mikrofont és hangerősítő berendezéseket is – és bár más
jelleggel, de a könyvet, az újságot, sőt a fényreklámot is.)

Elsődlegesen szemiotikai médiumnak ezekkel szemben az egy-egy szemiotikai
nyelvtípust képviselő médiumokat: a verbális médiumot, a zene (általában a nem verbális
hangkeltés) médiumát, a tánc (általában a mozgás) médiumát, illetőleg az ezek különféle
kombinációja révén létrejövő különböző komplex médiumokat, hogy itt csak olyan mé-
diumokat említsek, amelyek notáció- (írás- / partitúra-)rendszerekkel rendelkeznek.

Az „elsődleges” jelző használatának mindkét esetben az a magyarázata, hogy a
technikai és szemiotikai médiumtípus szigorú értelemben való elkülönítése nem minden
esetben hajtható végre. A rögzítő, valamint megszólaltató / megjelenítő / továbbító tech-

nikai médiumok kisebb-nagyobb mértékben módosítják a szemiotikai médiumok alkalmazása által létrehozott rögzített és rögzítettként megszólaltatott / megjelenített / továbbított kommunikátumokat, aminek következtében a technikai és szemiotikai médiumoknak sajátos fúziói jönnek / jöhetnek létre.

4.2. Lássuk ezután az *elsődlegesen szemiotikai médiumoknak* egy olyan *tipológiáját*, amely színelőadások elemzése céljára is alkalmazható. Azért választottam orientációnak a színelőadásokat, mert azok bizonyos mértékig a 'mindennapi kommunikáció' imitációjának tekinthetők, azaz bennük mindaz előfordulhat, ami a mindennapi életben is előfordul. A médiumokhoz sorolom itt természetesen egyrészt azt a környezetet is, amelyben a cselekmény lejátsszódik, másrészt a cselekménynek a résztvevőit is.

SZEMIOTIKAI MÉDIUMOK

KOMMUNIKÁCIÓKÖRNYEZET

természetes (a szabad természet)

artificiális (város, utca, épület, szoba stb.)

KOMMUNIKÁLÓ SZEMÉLYEK (DRAMATIS PERSONAE)

VERBÁLIS MÉDIUMOK

[a verbális kommunikáció 'lexikai' elemeinek médiuma]

beszélt

énekel

írott

PARAVERBÁLIS MÉDIUMOK

[a verbális kommunikációhoz többé-kevésbé szorosan kapcsolódó elemek médiuma]

(para)lingvisztikai

[a verbális kommunikációt kísérő, arról leválaszthatatlan akusztikus / írásképi elemek]

kinezikai

[a verbális kommunikációt kísérő, de arról leválasztható mimikai elemek, gesztusok illetőleg testtartáselemek]

proxémikai és kronémikai

[a verbális kommunikációhoz kapcsolódó térbeli és időbeli viszonyok; elsősorban a kommunikátorok egymáshoz való térbeli elhelyezkedése]

dermikus/termikus

[a verbális kommunikáció kontextusában kommunikatív funkciót betölteni képes szomatikus elemek (elvörösödés / elsápadás, verejtékezés stb.)]

NONVERBÁLIS MÉDIUMOK

[a humán kommunikáció olyan tényleges médiumai, amelyek a verbális kommunikációtól függetlenül, önállóan is képesek szemiotikai médiumokként funkcionálni (például a zene, a tánc, a grafika / festmény / szobor médiuma), illetőleg ezek olyan, elsődlegesen nem szemiotikai megfelelői, amelyek adott esetben kommunikatív funkciót is betölthetnek. (Ez utóbbiakat az alábbi felsorolás „*“-gal jelzi.)

hangzó

ritmikus

instrumentális[zene[=Z]]

természetes (például szöveg nélküli dúdolás, füttyülés)

*nem ritmikus (például bármilyen módon létrejött zaj)

grafikus

notacionális

zenei nyelvi (a hangjegyzírás rendszerének elemei)

táncnyelvi (a táncírás rendszerének elemei)

matematikai / logikai / kémiai (formanyelvek elemei)

diagrammatikus (bármilyen típusú diagramokat alkotó elemek)

spazio-temporális

ritmikus

művészi (például tánc[=T])

nem művészi (például menetelés)

*nem ritmikus (bármilyen fajta – nem proxemikus funkciót betöltő – mozgás)

operatív

imitatív [pantomim[=P]]

*nem imitatív / (kvázi)valóságos (célra irányuló tevékenység / munka)

dologi

ábrázoló [grafika[=G] / festmény[=F] / szobor[=Sz]]

*nem ábrázoló (egyrészt az egyes személyek által viselt objektumok – ruházat, ékszer, de hajviselet és smink is; másrészt a kommunikáció kontextusában jelen lévő különféle tárgyak)

EGYÉB

Ezekkel a médiumokkal (mediális elemekkel) kapcsolatban természetesen külön elemzést igényel, hogy közülük melyik tekinthető / tekintendő 'nyelvszerű' médiumnak, és melyik valamely nyelvszerű médiumhoz társuló 'járulékos'-nak.

4.3. Ha most a *multimediális kommunikátumok* között az őket alkotó *szemiotikai* médiumok konfigurációja komplexitásának növekvő foka szerint kívánunk különbséget tenni, a kommunikátumoknak a következő szemiotikai típusait értelmezhetjük:

- (a) írott / nyomtatott vagy élőszóban oly módon elhangzó verbális kommunikátumok, hogy a beszélő személy nem látható (ezek abban az értelemben tekinthetők multimediális kommunikátumoknak, hogy bennük minden esetben egy 'fogalmi' médium kombinálódik vagy egy vizuális, vagy egy hangzó médiummal);

- (b) a vizuális és/vagy fonikus költészet típusához sorolható művek (ezek annyiban multimediálisak, hogy bennük vagy az írásképp közelít egy 'képi' reprezentációhoz, vagy a hangzó egy 'zenei'-hez);
  - (c) (az egymástól elválasztható) verbális és képi, illetőleg verbális és zenei mediális komponessel rendelkező művek (például illusztrált szövegek, illetőleg énekek);
  - (d) a képregény és comics mint 'verbális szöveg és kép'-elemekből álló szekvencia, illetőleg az énekelve megjelenített történetek (például az énekelt balladák);
  - (e) mimikával és gesztusokkal kísért, előszóban elhangzó, monologikus verbális kommunikáció;
  - (f) mimikával, gesztusokkal, valamint kinezikus és proxemikus elemekkel kísért, dialogikus kommunikáció;
  - (g) énekelve és táncolva megjelenített történetek;
  - (h) színelőadások;
  - (i) operák és balettek;
- stb.

5. A felsorolt kommunikátumtípusok multidiszciplináris megközelítésénél

- nyilvánvalóan legegyszerűbb a *gyenge paradigma* alkalmazása;
- mint a kutatás stratégiájának következő lépése megkísérlendő a különféle mediális nyelvek értelmezése és az *első fokú erős paradigmák* alkalmazása;
- mint ideális eset megkísérlendő végül a különféle mediális nyelvkonfigurációk értelmezése és a *másodfokú erős paradigma* alkalmazása.

Irodalomjegyzék

PETŐFI S. JÁNOS:

1996. *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése.* OKSZI, Budapest.

1997. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram.* [= Officina Textologica 1.] Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE – VASS LÁSZLÓ (szerk.):

1994. *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez.* JGYTF Kiadó, Szeged.

PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA:

1996. *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése II.* OKSZI, Budapest.

1997– A szövegtan kutatásáról és oktatásáról. *Iskolakultúra.*

MULTIDISCIPLINARY APPROACH TO A MULTIMEDIAL TEXT

JÁNOS S. PETŐFI

The topic of the paper comprises the following: (1) disciplinary environment of semiotic textological researches, (2) interactive relations to be interpreted among the disciplines of this environment, (3) the so called weak and strong paradigms of applying semiotic textology, (4) typology of the media and multimedial communications.